

POLEMICI CORDIALE

Imaginație și intenționalitate

ADRIAN NIȚĂ

Imaginația este o temă provocatoare nu numai pentru psihologie, dar și pentru filosofie, artă sau teologie. Dincolo de aspectele care țin de relația acestei facultăți cu atenția, voința, reprezentarea, limbajul etc., multă vreme o serie de elemente au provocat gândirea umană să se apropie de o înțelegere cât mai cuprinzătoare a acestei facultăți cu adevărat misterioase. Relația sa cu sensibilitatea, pe de o parte, și cu intelectul, pe de alta, face ca multă vreme imaginația să fie văzută fie ca înrudită cu senzația și percepția, fie ca având o importantă forță intelectuală și creativă. De exemplu, după Aristotel (așa cum aflăm din excelentul volum editat de Ion Tănăsescu, *Imaginație și intenționalitate. Perspective istorico-fenomenologice și sistematice. Lucrările colocviului organizat de Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”*, Pelican, Giurgiu, 2008), imaginația este rezultatul a „ceva creat dinaintea ochilor”. Este evident că Aristotel leagă aici imaginația de sensibilitate, în special de văz. Dar, cum obiectele imaginației țin de mediul intern și depind de noi, Aristotel ajunge la o caracterizare ce dă seama de statutul de graniță al imaginației, atunci când susține că imaginația este o „afectare ce depinde de noi”. Desigur, afectările ar trebui să nu depindă de cel afectat, iar lucrurile care depind de noi nu ar trebui să fie afectări. Pe de altă parte, imaginația apare ca o parte a gândirii, contribuind la descoperirea adevărului: este o dispoziție potrivit căreia „noi discernem și găsim adevărul sau ne înșelăm” (după cum aflăm din excelentul studiu elaborat de Alexander Baumgarten).

Caracteristica pasivității, atât de importantă la Aristotel, este desconsiderată de comentatorii săi medievali și de neoplatonism, astfel încât moștenirea modernă a teoriei imaginației va avea grijă să accentueze tocmai caracterul activ al acesteia, după cum se observă în fenomenologia contemporană, în special la Husserl. Din studiile elaborate de Alexandru Boboc, Ion Tănăsescu, Delia Popa și Christian Ferencz se observă această deplasare de sens de la pasivitatea la activitate. Mai mult, realismul abordării aristotelice este depășit. După Husserl, faptul că un obiect imaginat nu are corespondent în realitate nu împiedică posibilitatea vizării sale ca obiect intențional. Mai degrabă, este adevărată teza contrarie, și anume că pentru ca un obiect să poată fi considerat ca existent, el trebuie mai întâi de toate vizat intențional (p. 117). Vedem cum intenționalitatea joacă un rol de fundament al realității obiectelor imaginației. Așa se face că obiectul imaginat și obiectul la care trimite imaginea, fie că este existent, fie că nu este existent, sînt identice ca sens intențional. Atunci când mi-l reprezint pe Jupiter, în conștiința mea se efectuează reprezentarea-zeului-Jupiter. Dacă descompunem această trăire intențională nu vom găsi în ea ceva asemenea zeului Jupiter,

deoarece obiectul immanent nu aparține trăirii. Nefiind mental, obiectul imaginat nu este nici extramental, căci nu există absolut deloc. Ce se întâmplă însă cu un obiect imaginat ce există deopotrivă în realitate? După Husserl, situația este identică din punct de vedere fenomenologic, căci pentru conștiință datul este esențialmente același. Noi nu ne reprezentăm altfel pe Jupiter decât pe Bismarck, sau turnul Babel altfel decât catedrala din Köln, susține Husserl (p. 118).

Se observă cum imaginația are o dublă irealitate, atât în raport cu imanența psihică, cât și în raport cu existența obiectivă, fapt ce convine corelației intenționale în general. Din această cauză ea constituie o cale de acces spre sesizarea sensului intențional și spre unitatea generică esențială a actelor în care se realizează orientările gnoseologice. Este vorba de o prezentare în absență posibilă pentru că intenționalitatea modifică în mod radical ființa lucrurilor vizate, înțelegînd-o la un nivel pur fenomenal și permițîndu-i să dureze dincolo de dispariția lor reală sau posibilă. Astfel, se observă cum planul ontologic este fundamentat în planul intențional (p. 119).

După Sartre, abordarea lui Husserl are un serios dezavantaj: deși arată că imaginea este tot conștiință, Husserl nu o poate distinge de percepție. Am avea nevoie de o teorie a imaginației care să satisfacă două cerințe: să justifice discriminarea spontană operată de gândire între imaginile și percepțiile sale și să explice rolul pe care îl joacă imaginea în operațiile gândirii (p. 151). Sartre ajunge la concluzia că imaginea este un raport între conștiință și obiectul ei, nefiind altceva decât o conștiință imaginatoare îndreptată spre ceva exterior conștiinței (după cum aflăm din studiul Adrianei Neacșu). Este vorba de o conștiință *de* imagine, ce trebuie cu grijă deosebită de o conștiință *despre* imagine. De exemplu, conștiința imaginatoare a lui Pierre este imaginea lui Pierre, nu o luare de conștiință despre imaginea lui Pierre. Deoarece obiectul conștiinței imaginatoare nu este imaginea lui Pierre, ci Pierre real, Sartre arată că trebuie să numim conștiința imaginatoare a lui Pierre „conștiința imaginatoare despre Pierre” (p. 154). Această identificare

a imaginației cu conștiința imaginatoare face să se poată pune în evidență câteva trăsături ce pot oferi o bună înțelegere filosofică a imaginației.

Una din cele mai importante deosebiri de percepție apare atunci când se accentuează rolul spontaneității imaginației. După Sartre, spontaneitatea rezultă din faptul că își pune obiectul ca pe un neant, în sensul că în momentul formării imaginii, obiectul pe care ea îl vizează este deja considerat de conștiință fie ca inexistent, fie ca absent, fie ca existînd în altă parte (pp. 157-158). Așa se face că imaginea, spre deosebire de percepție, ce este preponderent pasivă, apare ca fiind activă și creatoare, producînd obiectul mental, pe care-l poate menține, distruge sau reinvia printr-o permanentă mișcare conștientă ce implică voința. Asta înseamnă că obiectul în cauză este identic cu conștiința noastră despre el. Vedem astfel că imaginea nu este o simplă stare a conștiinței, nu este ceva inert, opac, asemenea unui obiect material, ci este chiar o conștiință. Departe de a o popula asemenea unui mozaic compact ce plutește ca într-un ocean nedeterminat, imaginile se identifică cu conștiința, fiecare din ele reprezentînd-o în întregime, așa cum se exercită ea la un moment dat și manifestîndu-și una din atitudinile sale specifice (p. 160).

Celelalte texte din volum (semnate de Marin Bălan, Dragoș Popescu, Titus Lates, Horia-Costin Chiriac, Constantin Stoescu, Mihai D. Vasile) contribuie deopotrivă la înțelegerea locului și rolului imaginației, atât din punct de vedere filosofic, cât și din perspectiva științei, esteticii și teologiei.

În încheiere, se cuvine să aducem un cuvînt de laudă Editurii Pelican, ce continuă inițiativa excelentă de publicare a unor texte filosofice într-o lume interesată foarte mult (dacă nu chiar exclusiv) de partea materială și financiară a demersului editorial. Antologiile publicate în ultimii ani de Pelican se constituie în repere obligatorii pentru toți cei interesați de argumentul ontologic, de natura timpului, de filosofia austriacă, de filosofia lui Popper, iar acum, odată cu această ultimă apariție, de imaginație și intenționalitate.

